

A person wearing a purple long-sleeved shirt is harvesting coffee cherries from a tree in a field. The person is holding a large, red, woven basket. The coffee cherries are in various stages of ripeness, from green to red. The background is filled with coffee trees and green leaves.

Moderne slaveri i din kaffekop

**Et undervisningsforløb om globalt forbrug
og bæredygtighed til samfundsfag**

Lærervejledning
Undervisningsforløb baseret på læringsmålstyret
undervisning og de forenklede fælles mål

Danwatch

undersøgende journalistik

Danwatch

undersøgende journalistik

Copyright 2017

Undervisningsmaterialet 'Moderne slaveri i din kaffekop' er baseret på Danwatchs undersøgelserne 'Bitter kaffe' (2015).

Undervisningsmaterialet er udviklet, researchet, skrevet og tilrettelagt af Danwatch.

Tekst: Norma J. Martinez
Redaktør: Louise Voller
Layout og grafik: Autotypo
Foto: Maurilo Clareto Costa, James Rodriguez og Danwatch
Læringskonsulent: Steen Juhl Møller

UDENRIGSMINISTERIET
DANIDA | DANMARKS
UDVIKLINGSSAMARBEJDE

Undervisningsmaterialet er blevet til med støtte fra Danida.

For mere information om materialet og om Danwatchs undervisningsindsats kontakt os på info@danwatch.dk eller 32105214.

Globalt forbrug og menneskerettigheder på skoleskemaet	4
Læringsmålstyret undervisning og de forenklede fælles mål	6
Introduktion: Moderne slaveri i din kaffekop	8
1. Lektion	10
Lektionens tema: Globale forbrugere og globale varekæder	11
Undervisningsplan	13
2. Lektion	14
Lektionens tema: Tvangsarbejde og moderne slaveri	15
Undervisningsplan	17
3. -4. Lektion	18
Lektionens tema: Bæredygtigt forbrug: Hvem har ansvaret?	19
Undervisningsplan	22
Evalueringsfase	24
Bilag	26

Globalt forbrug og menneskerettigheder på skoleskemaet

Undervisningsmaterialet 'Moderne slaveri i din kaffekop' ser nærmere på produktionen af en af Danmarks mest populære drikkevarer, nemlig kaffe.

Vores daglige forbrug i Danmark har direkte betydning for mennesker og miljø i alle hjørner af verden. Danske skoleelever er globale forbrugere og global journalistik i sammenspil med folkeskolens fælles mål kan give eleverne en øget bevidsthed om, hvordan vores hverdagsforbrug påvirker en bæredygtig udvikling. Derfor har det uafhængige mediecenter Danwatch udarbejdet dette undervisningsforløb til samfundsfag (8.-9. klasser). Forløbet egner sig til to eller tre undervisningsgange af to lektioner, eller som en temadag.

Selvom de færreste 8.-9. klasser er storforbrugere af kaffe, er den populære drik en uundværlig basisvare i de fleste danske hjem. Kaffe er verdens anden mest populære drikkevarer efter vand og den anden mest handlede vare i verden – lige efter olie, og Danmark er blandt de mest kaffedrikkende nationer i hele verden. Men kaffe-

industrien har massive problemer med slavelignende arbejdsforhold, børnearbejde og brugen af livsfarlige pesticider. Flere Danwatch-undersøgelser har dokumenteret alvorlige brud på menneskerettigheder på kaffeplantager i Brasilien og Guatemala, der leverer kaffe til de største danske og internationale kaffemærker. Alligevel har både virksomheder og forbrugere meget lidt viden om problemernes omfang.

Undervisningsforløbet 'Moderne slaveri i din kaffekop' er tilrettelagt efter læringsmålstyret undervisning og de forenklede fælles mål. Forløbet fokuserer på samfundsfags kompetenceområder Politik og Økonomi med specifikt fokus på færdighedsområderne International Politik, Privatøkonomi og Forbrugeradfærd samt Økonomisk Vækst og Bæredygtighed.

Eleverne vil gennem forløbets klassesamtaler, gruppearbejde og hjemmeopgaver omsætte teoretiske begreber om bæredygtighed, forbrug og socialt ansvar samt fakta om kaffeproduktionen til refleksioner og holdninger om deres eget

forbrug. Gennem gruppearbejde og research erfarer eleverne, hvilke udfordringer de selv møder som forbrugere, når de ønsker at kende fødevarers vej fra jord til bord. I klassediskussioner sætter eleverne ord på egne tanker og holdninger omkring, hvilken rolle de selv spiller som forbrugere i en global verden. Forløbet søger at motivere eleverne til at formulere idéer og handlingsforslag, der kan fremme et kritisk forbrug og bæredygtig udvikling.

Undervisningsmaterialet er delt i en lærervejledning og et elevmateriale. Denne lærervejledning starter med en introduktionen til kaffeforbruget og produktionsvilkår, som klæder læreren på til forløbet. Derefter er materialet inddelt i lektionsplaner. Hver lektionsplan indeholder tekster med baggrund, fakta og begrebsafklaringer, som læreren skal introducere eleverne til. Hver lektionsplan indeholder også en detaljeret undervisningsplan, hvor der beskrives, hvad læreren skal, og hvad eleverne skal. Alle lektionsplaner indeholder også en formålsbeskrivelse.

I denne lærervejledningen henvises til elevmaterialet, der er inddelt i de samme temaer som lærervejledningen. Elevmaterialet indeholder artikler, personlige historier, faktabokse og opgaver, som er formidlet til målgruppen.

I denne lærervejledning henvises der til videomateriale og interaktive kort på www.danwatch.dk/ undervisning eller Youtube, som læreren bruger til at supplere de teoretiske oplæg. Ellers har læreren ikke brug for andre læremidler end dette materiale for at gennemføre forløbet. Både lærervejledning og elevmaterialet ligger elektronisk og i printklar versioner på www.danwatch.dk/ undervisning.

Materialets indhold og sværhedsgrad kan tilrettelægges efter den givne klasse eller klassetrin, som undervisningen skal rettes imod, ligesom læreren kan fravælge enkelte lektionsplaner efter klassens niveau, behov og tid afsat til de specifikke kompetence- og færdighedsområder.

Læringsmålstyret

undervisning og de

forenklede fælles mål

Undervisningsforløbet er tilrettelagt samfunds-fag. De relevante kompetenceområder er Politik og Økonomi.

Forløbet egner sig også til tværfaglige forløb mellem samfunds-fag og geografi.

Kompetenceområder	Kompetencemål
Politik	Eleven kan tage stilling til politiske problemstillinger lokalt og globalt og komme med forslag til handlinger.
Økonomi	Eleven kan tage stilling til økonomiske problemstillinger og handle i forhold til egen økonomi og samfundsøkonomien

Politik		
Færdighedsområder	Vidensområder	Omsatte læringsmål
International politik Eleven kan diskutere internationale organisationers rolle for konflikt og samarbejde i verden (Fase 1)	Eleven har viden om internationale organisationer, som Danmark deltager i.	Eleverne kan forklare, hvordan en international organisation har mulighed for at påvirke samfundsforhold i forskellige lande. Tegn på læring <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverne kan forklare, hvad FN's internationale retningslinjer siger om beskyttelse af menneskerettigheder og samfundsansvar. 2. Eleverne kan formulere en mening om, hvem, han/hun mener, har ansvar for, at vores fødevarer bliver produceret bæredygtigt. 3. Eleverne kan diskutere problematikker omkring bæredygtighed og sporbarhed af varer.

Økonomi		
Færdighedsområder	Vidensområder	Omsatte læringsmål
Privatøkonomi og forbrugeradfærd: Fase 1: Eleven kan diskutere rollen som forbruger	Eleven har viden om forbrugeradfærd, forbrugerroller og forbrugerrettigheder	Eleverne kan diskutere, hvordan de gennem deres indkøb og forbrug har mulighed for at påvirke detailhandel og vareproducenter. Tegn på læring <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverne kan med egne ord fortælle om deres rolle som globale forbrugere. 2. Eleverne kan forklare, hvad en varekæde er. 3. Eleverne kan diskutere, hvordan mennesker og miljø påvirkes af en varekædes globale processer.
Økonomisk vækst og bæredygtighed Fase 1: Eleven kan redegøre for problemstillinger og muligheder vedrørende bæredygtighed og økonomisk vækst	Eleven har viden om bæredygtig udvikling og økonomisk vækst	Eleverne kan argumentere for, hvordan vores lokale forbrug i Danmark kan have indflydelse på arbejdsforhold og miljø i de lande, hvor forbrugsvarer produceres. Tegn på læring <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverne kan give eksempler på arbejdsforholdene på kaffeplantager i Brasilien og Guatemala. 2. Eleverne kan forklare, hvorfor dårlige arbejdsforhold og slavelignende forhold er brud på menneskerettigheder. 3. Eleverne kan diskutere, hvordan viden om ubæredygtige arbejdsforhold kan have indflydelse på deres forbrugs- og smagsoplevelse.

Introduktion: Moderne slaveri i din kaffekop

Danmark er den fjerde mest kaffedrikkende nation i verden, kun overhalet af vores skandinaviske naboer, Finland og Sverige på første og tredjepladsen, mens Østrig indtager en andenplads. Skandinavien står altså for en stor del af den globale kaffeimport.

Faktisk drikker tre ud af fire danskere kaffe dagligt, viser en undersøgelse foretaget af Analyse Danmark for Søndagsavisen i 2015. I gennemsnittet køber hver dansker ca. ni kilo kaffebønner om året, og det bliver til fire kopper kaffe om dagen, viser tal fra Dansk Kaffeinformation.

Kaffe er så vigtig en del af danskernes daglige rutiner, at hele 45 procent af danskerne mener, at morgenkaffen har stor eller meget stor betydning for, hvor god deres dag bliver, ifølge en undersøgelse fra 2016 fra Norstat Danmark.

Kaffebønder scorer intet af profitten på kaffe

Kaffe er den anden vigtigste handelsvare i verden, kun overgået af olie, og kaffeindustrien er over 700 mia. kr værd. Alene mellem 2015-2016 blev der på globalt plan eksporteret næsten 1.171.440 ton kaffe.

Kaffebønner dyrkes i omkring 70 lande, hvor ca. 25 millioner småbønder og kaffearbejdere producerer ca. 80 procent af verdens kaffe, mens over 125 millioner menneskers livsgrundlag afhænger af kaffeproduktionen. 90 procent af de lande, der producerer kaffe, er fattige udviklingslande. Men på trods de høje priser, som kunder verden rundt betaler for kaffe, er det kun en lille brøkdel af fortjenesten, der ender hos de arbejdere, der dyrker

og plukker kaffe, viser Danwatch-undersøgelsen 'Bitter Kaffe'.

Slavelignende forhold på kaffeplantager i Brasilien

Brasilien er den største producent af kaffe i verden. Flere end fem millioner brasilianere er beskæftiget med produktionen af kaffe, og landet bidrager med 40 procent af verdens samlede kaffeforsyning. Brasilien er uden sammenligning det land, der eksporterer mest kaffe til Danmark. Tal fra FN handelsdatabase Comtrade viser, at Danmark i 2015 importerede i alt 6.294 ton grønne kaffebønner fra Brasilien. Det svarer til 37,4 procent af Danmarks samlede kaffeimport, der i 2015 var på 16.787 ton.

Men Brasiliens kaffeindustri har massive problemer. I 2015 dokumenterede Danwatch, at kaffeplukkere arbejder under forhold, som myndighederne beskriver som "slavelignende arbejdsforhold", og som strider mod brasiliansk lovgivning og internationale konventioner. På en feltrejse til Brasilien dokumenterede Danwatch, at gældsslaveri, børnearbejde og brug af livsfarlige pesticider uden beskyttelsesudstyr er dagligdag på mange brasilianske kaffeplantager, der sælger kaffe til danske og internationale virksomheder.

Brasiliansk kaffe sprøjtes med livsfarlige pesticider

Pesticider, der er forbudte i Danmark og EU, fordi de er ekstremt giftige og sygdomsfremkaldende, er lovlige at anvende i Brasilien. Mange kaffearbejdere påfører pesticiderne uden tilstrækkeligt

Kaffearbejderen Francisco Paulo Pereira påførte i årevis pesticider på en brasiliansk kaffeplantage uden beskyttelsesudstyr. I dag er han meget alvorligt syg.

beskyttelsesudstyr, og pesticidforgiftning er udbredt. Selv drikkevandet i vandhanerne indeholder spor af de farlige pesticider.

I EU og Danmark er det forbudt at anvende pesticider med giftstoffet terbufos, fordi det er så giftigt. På brasilianske kaffeplantager er det imidlertid tilladt at bekæmpe insekter med terbufos. Får man stoffet terbufos på huden, kan man dø af det. Symptomer på forgiftning er bl.a. ufrivillige muskelsammentrækninger, synsforstyrrelser, svimmelhed, åndedrætsbesvær og bevidstløshed.

Danwatchs undersøgelse 'Bitter Kaffe' viste, at de største danske og internationale kaffebrands køber kaffe fra plantager i Brasilien, der bruger tvangsarbejde, børnearbejde og livsfarlige pesticider. Det er virksomheder som BKI foods, I.M. Frellsen, Peter Larsen Kaffe, Nestlé, der står bag Nescafé, Nespresso samt Jacobs Douwe Egberts, der producerer Gevalia og Senseo. Selskaberne indrømmer, at de har købt kaffe fra en eller flere mellemhandlere, der har solgt kaffe fra plantager med slavelignende arbejdsforhold. Flere af selskaberne indrømmer over for Danwatch, at de reelt ikke har styr på, om kaffe fra plantager med uforsvarlige arbejdsforhold ender i deres produkter.

Luksuskaffe fra Guatemala plukkes af små børn

Guatemala er en lille kaffenation, sammenlignet med Brasilien, og ligger nr. 10 på listen over verdens største kaffeproducenter. Ifølge FNs handelsdatabase Comtrade eksporterede Guatemala 183.349 ton grønne kaffebønner globalt i

2015. Samme år importerede Danmark 24,5 ton kaffe fra Guatemala. Trods den relativt lille produktion er kaffe fra Guatemala verdenskendt, da dens kvalitet betragtes blandt verdens bedste, og landet ligger nr. 2 på listen over lande, der producerer mest kaffe med 'Høj Kvalitet' stemplet.

Guatemala producerer luksuskaffe til kvalitetsbevidste kunder, men når det gælder menneskerettigheder og ytringsfrihed, er landet kendt for at være et af de farligste på kloden. Systematisk vold, narkohandel og korrupsion hænger landet, og ifølge rettighedsorganisationer som Amnesty International og Human Rights Watch befinder Guatemala sig i en menneskerettighedskrise. På grund af voldelige overfald, mord og mangel på retfærdig rettergang er Guatemala ifølge den internationale sammenslutning af fagforeninger, ITUC, et af verdens ti værste lande at være arbejder i.

Guatemala er også et meget fattigt land, hvor børnearbejde er meget udpræget. National statistik viser, at 10,7 procent af Guatemalas børn, i aldersgruppen 7-14 år, arbejder.

Danwatch undersøgelsen 'Bitter kaffe - Guatemala' afslører alvorlige problemer med ulovligt børnearbejde og tvangsarbejde på kaffeplantager i Guatemala. Udover at plukke kaffe og bære kaffesække bliver børnene også sat til andre arbejdsopgaver på kaffeplantagerne. En af de mest farlige er at påføre pesticider.

Dyr kvalitetskaffe er således ingen garanti mod brud på menneskerettighederne.

Kaffearbejdere i Brasilien arbejder under ulovlige forhold, som strider mod internationale konventioner.

1. Lektion

Forslag til lektionsplan

Formål med lektionen og øvelserne

Formålet med lektionen og opgaverne er, at eleverne bliver introduceret for begrebet globalt forbrug, og at eleverne reflekterer over og italesætter vaner og værdier for deres families forbrug. Gennem teoretiske oplæg, præsentation af fakta og research erfarer eleverne, hvordan de med deres eget forbrug i Danmark er koblet til verden og påvirker mennesker og miljø.

Lektionens tema: Globale forbrugere og globale varekæder

Baggrundsviden for temaet

Tidligere var en forbruger typisk et myndigt individ med en indkomst, der varetog sit eget eller sin families daglige forbrug (mad, drikkevarer og tøj). I takt med den økonomiske vækst og velstand er forbrugergruppen udvidet markant, og i dag er vi alle forbrugere i større eller mindre omfang. Samtidig bliver børn og unge i dag forbrugere fra en tidlig alder. De tager forbrugsbeslutninger på egen hånd, samtidig med at de spiller en stadig større rolle i familiens indkøb.

For at unge kan tage informerede og kvalificerede valg omkring deres forbrug og lære at forstå samfundsdynamikkerne i en globaliseret verden, er det vigtigt, at de får viden om og reflekterer over de globale produktionsprocesser og -forhold, som varerne på hylderne bliver til under. Ønsker man som samfund at fremme bæredygtig udvikling på globalt plan, er det vigtigt, at unge forbrugere har kendskab til globale varekæder og de påvirkninger, som den globale produktion og forbrug har for mennesker og miljø.

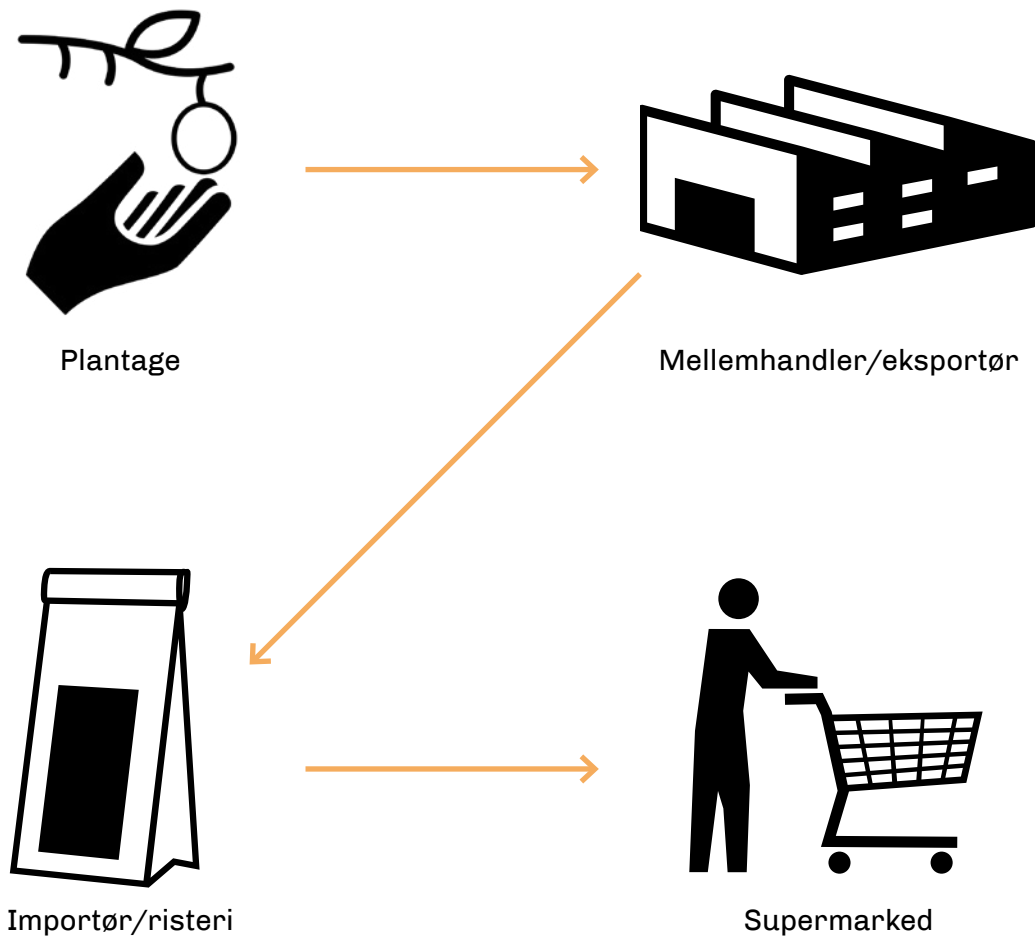
Kaffens vej til danskernes kaffekop - et eksempel på en varekæde

Vi er alle i dag globale forbrugere, og størstedelen af de varer, vi køber i vores lokale supermarkeder, butikker og købmænd, bliver produceret i andre dele af verden. Omkring 50.000 skibe sejler hver dag mere end 90 procent af verdenshandlen mellem verdensdelene.

Vores tøj bliver designet i København eller London, mens bomulden til stoffet bliver dyrket og plukket i Uzbekistan, vævet i Indien og senere syet til tøj i Bangladesh, hvorfra det bliver sejlet til Holland og kørt i lastbiler til Danmark. Vores mobiltelefoner bliver udviklet i Californien, råmaterialerne til dem bliver udvundet fra miner i Congo og senere sejlet til Kina, hvor delelementer fremstilles for senere at blive samlet på fabrikker i Vietnam, Sydkorea og Taiwan.

De fleste danskeres morgenkaffe bliver plukket i Brasilien, og når vi forkæler os selv eller andre med en pose luksuskaffe, kan den være plukket i Guatemala.

Inden kaffen ender i din kop, har den bevæget sig igennem adskillige led, der tilsammen danner en såkaldt varekæde. Først plukker en kaffearbejder de røde kaffebær af buskene. Derefter vaskes, tørres, forarbejdes og klassificeres bærrene på plantagerne. Nogle plantager sælger kaffebønnerne direkte til risterier og kaffeimportører i Danmark. Men de fleste plantager sælger kaffen til risterier via mellemhandlere og eksportører. Risterier rundt i verden sorterer, rister og maler kaffen, inden den pakkes og sendes ud til butikkerne. På grund af de mange led er kaffens varekæde ofte ugenomsigtig, og mange af de store kaffemærker kender ikke de plantager, deres kaffe kommer fra.

Begrebsafklaring

Varekæde

En varekæde er alle de trin, der går forud for, at en vare eller tjenesteydelse ender hos forbrugeren. En varekæde består af alle trin i produktionen af og handlen med en vare: Råvareudvinding, forarbejdningen, produktion af delelementer, samling af produktet, transport, lagring, forhandling. Varekæder består af netværk af virksomheder, der tilsammen

deler ansvaret for de endelige produkter: Forhandlere, producenter, mellemandlere, leverandører og underleverandører, individer/ arbejdere samt teknologi og ressourcer. Når du introducerer eleverne til begrebet, kan du vise Danwatchs animationsvideo 'Hvad er en varekæde?', som du finder her <https://www.danwatch.dk/varekaede/>.

Forslag til undervisningsplan

1. lektion

Til denne lektion skal læreren finde fire produkter, der medbringes eller vises som billeder i undervisningen. Den ene skal være kaffe, de tre andre vælger læreren selv. Vælg forskellige produkter, hvor der i blandt er nogle, hvis oprindelsesland kan være sværere for eleverne at gætte.

Eksempler på svære varer, som læreren kan medbringe:

- Champignoner fra Polen
- Blåbær fra Chile
- Roser fra Østafrika
- Et stykke tøj fra Tyrkiet.

Alle nævnte varer findes hos de fleste supermarkeds kæder. Vælg også et par nemmere produkter som en telefon fremstillet i Kina, en tomatdåse fra Italien eller en pose ris fra Indien.

Hvad gør læreren?

- Læreren introducerer eleverne for forløbet og forklarer dem læringsmålene. Læreren forklarer, at gennem forløbet skal klassen se nærmere på danskernes forbrug, og hvordan det hænger sammen med verden og en bæredygtig udvikling.
- Undervisningsforløbet indledes med en fælles gætteleg og brainstorm. Læreren viser de fire medbragte produkter og spørger åbent ud til klassen, hvor varerne kommer fra, og hvor eleverne har deres eventuelle viden om produkterne fra. Læreren runder gættelegen af med at spørge eleverne, hvilke betydning det har for dem, hvor deres varer kommer fra, og hvordan varerne er produceret.
- Læreren vælger kaffe-poserne ud blandt de forskellige produkter og forklarer klassen, at de skal se nærmere på kaffe, da kaffe er verdens anden mest populære drikkevare efter vand og den anden dyreste efter olie. Læreren introducerer eleverne til fakta om dansk kaffe-forbrug og kaffeimport, som kan læses på side 8-9.
- Læreren introducerer eleverne for begrebet "varekæde". Se begrebsafklaring på side 12. Læreren viser eleverne videoen 'Hvad er en varekæde?', som findes på <https://www.danwatch.dk/varekaede/>.
- Læreren fortsætter den fælles kaffe-brainstorm og spørger eleverne, hvad de ved om kaffeproduktionen: Hvor kommer kaffen fra? Hvordan dyrkes den? Hvem dyrker den? Hvordan kommer den til Danmark?
- Gennem en guidet diskussion veksler læreren mellem at fortælle om de forskellige produktionstrin og opfordre eleverne til selv at tænke sig frem til svarene. Se varekæden for kaffe på side 12. Den findes også i Elevmaterialet på side 13.
- Læreren introducerer eleverne for begrebet globalt forbrug (se side 11). Derefter beder eleverne om at gå på www.danwatch.dk/undervisning, hvor de finder det interaktive univers 'Dit globale forbrug'.
- Læreren runder lektionen af med en samtale omkring, at vi i dag alle er globale forbrugere, og hvilken betydning det har.

Hvad gør eleverne?

- Eleverne deltager i en fælles gætteleg og brainstorm ved at udtrykke og formulere deres generelle viden om, hvor deres dagligvarer kommer fra.
- Eleverne reflekterer over, hvor de har deres viden fra.
- Eleverne formulerer meninger og synspunkter om, hvad der er vigtigt for dem personligt som forbrugere.
- Eleverne formulerer og videregiver viden de allerede har om globale produktionsprocesser.
- Eleverne går på www.danwatch.dk/undervisning, hvor de finder det interaktive univers 'Dit globale forbrug'. Her skal de bruge 10 minutter på at udforske, hvordan deres globale forbrug påvirker mennesker i andre dele af verden. Derefter er der fælles diskussion, hvor eleverne sætter ord på, hvordan de er forbundet med verden gennem deres forbrug.
- Eleverne skal reflektere over den information de fik, da de bevægede sig rundt på 'Dit globale forbrug' (det interaktive værelse), og de skal sætte ord på deres tanker omkring at være globale forbrugere.

17 mænd, kvinder og børn boede i dette hus på en kaffeplantage. De levede under slaveligende forhold og uden adgang til rent drikkevand. De blev befriet af myndighederne.

2. Lektion

Forslag til lektionsplan

Formål med lektionen og øvelserne

Formålet med lektionen og opgaverne i denne del af forløbet er, at eleverne bliver introduceret til fakta om menneskerettighedskrænkelser i varekæder for vores mest almindelige varer. Eleverne reflekterer over om viden og fakta om produktionsvilkårene ændrer den personlige smags- og forbrugsoplevelse.

Lektionens tema: Tvangsarbejde og moderne slaveri

Baggrundsviden for temaet

Artikel 4 i FN's Verdenserklæringen om Menneskerettighederne (1948) handler om slaveri og siger at:

“Ingen må holdes i slaveri eller trældom; slaveri og slavehandel under alle former skal være forbudt”.

Alligevel lever og arbejder millioner af mennesker i dag under forhold som betegnes som moderne slaveri. Faktisk lever 45,8 millioner mennesker i 167 lande i ufrihed, det viser 'The Global Slavery Index', som er udarbejdet af interesseorganisation Walk Free Foundation.

Begrebet 'moderne slave' dækker over mennesker, der mod deres vilje og på grund af vold og trusler holdes i et form for fangenskab. Eksempelvis menneskehandel, tvangsarbejde, gældsstavnsbånd, tvangsægteskab eller tvungen prostitution.

Menneskerettigheder

Verdenserklæringen om Menneskerettigheder blev vedtaget i 1948 enstemmigt af De Forenede Nationers (FN) Generalforsamling for at beskytte det enkelte individ mod overgreb. Verdenserklæring om Menneskerettigheder garanterer alle mennesker en række grundlæggende menneskerettigheder. Overgrebene begået under Anden Verdenskrig synliggjorde behovet for, at borgerne også skulle beskyttes mod overgreb fra deres egen stat.

Denne video fra Institut for Menneskerettigheder beskriver de universelle menneskerettigheder godt og er egnet til børn og unge i mellemtrinnet og udskoling.
<https://www.youtube.com/watch?v=XrSB-W6p3Bmw>

Danwatch har de seneste år dokumenteret tegn på moderne slaveri i forsyningskæderne for fødevarer, der sælges på danske supermarkeder som ris, vanilje, dåsetomater og kaffe. De tegn, som Danwatch-journalister oftest møder på feltrejser, er tvangsarbejde, hvor arbejdere er tvunget til for eksempel at arbejde overtid for at få deres løn udbetalt eller for at kunne tjene nok til at dække deres basale behov som mad og husleje. Nogle arbejdere beretter også om, hvordan arbejdsgivere tilbageholder arbejdernes ID-papir, som forhindrer arbejderne i at rejse frit.

Projektleder for The Global Slavery Index, Fiona David, siger til Danwatch:

“Spørgsmålet er ikke, om virksomheder har slaveri i deres forsyningskæde, spørgsmålet er, om de har fundet det endnu, og hvad de derefter vil gøre ved det”.

Slavelignende forhold på kaffeplantager i Brasilien og Guatemala

I Brasilien dokumenterede Danwatch, at gældsslaveri, børnearbejde, brug af livsfarlige pesticider og manglende beskyttelsesudstyr er dagligdag på mange brasilianske plantager. De brasilianske myndigheder befrier hvert år kaffearbejdere, der lever under kummerlige, slavelignende forhold. Myndighederne har kun ressourcer til at befri halvdelen af arbejdere, der fastholdes i slaveri. Mange af de arbejdere, der bliver befriet af de brasilianske myndigheder, ender på grund af fattigdom med at arbejde under slavelignende forhold igen, det oplyser den brasilianske internationalt anerkendte menneskerettighedsforkæmper, Xavier Jean Marie Plassat, fra organisationen Comissão Pastoral da Terra (CPT).

Arbejdstagerrettigheder

Den internationale arbejdsorganisation (ILO) er FN's faglige organ for arbejdsmarkedsspørgsmål. ILO fastsætter og vedtager konventioner og retningslinjer, der sikrer internationale rettigheder for arbejdere samt standarder om arbejdsmarkedsforhold. ILO blev oprettet i 1919, og samme år blev Danmark medlem. ILO består af en unik trepartsmodel, hvor regeringer, arbejdsgivere og arbejdstagere er medlemmer på lige fod.

Grundlæggende ILO-konventioner:

ILO har vedtaget 188 konventioner vedrørende arbejdsmarkedsforhold. Blandt disse findes følgende otte:

- Forbud mod og afskaffelse af tvangsarbejde (Konvention nr. 29 og 105)
- Forbud mod og afskaffelse af de værste former for børnearbejde (Konvention nr. 139 og 182)
- Organisations- og foreningsfrihed og ret til at føre frie forhandlinger (Konvention nr. 87 og 98)
- Ligeløn og forbud mod diskrimination (Konvention nr. 100 og 111)

Manglende løn og gæld til plantageejereren

I Guatemala forklarede arbejdere, interesseorganisationer og fagforeninger til Danwatch, at tvangsarbejde er udbredt på Guatemalas kaffeplantager. De arbejdere, som Danwatch interviewede i Guatemala, beskrev, hvordan plantageejerne tilbageholder arbejdernes løn, indtil hele kaffehøsten er overstået. I mellemtiden er arbejderne nødt til at købe mad og andre fornødenheder på kredit fra plantageejereren. For eksempel fortæller en arbejder, at selvom han plukker kaffe dagen lang sammen med sin kone og søn, vokser deres gæld til plantageejereren dag for dag.

"Vi fik at vide, at vi først ville få udbetalt lønnen, når kaffehøsten var overstået", fortæller arbejdereren. Han havde ikke nogen penge og var derfor nødt til at købe mad på kredit i en butik på kaffeplantagen.

Ifølge den guatemalanske fagforening Comité Campesino del Altiplano (CCDA), er det almindeligt at kaffearbejdere i Guatemala først får udbetalt deres løn, når høsten er overstået. Men ifølge loven skal kaffearbejderne have udbetalt løn hver 14. dag.

Tegn på tvangsarbejde

ILO har fastlagt følgende 11 indikatorer eller tegn på tvangsarbejde: Misbrug af sårbarhed, Bedrag/vildledning, Indskrænkning af bevægelsesfrihed, Isolation, Fysisk og seksuel vold, Intimidering og trusler, Fratagelse/tilbageholdelse af identitetspapirer, Tilbageholdelse af løn, Gældsslaveri (hvor mad, bolig, rejseomkostninger fratrækkes lønnen, red.), Urimelige arbejds- og levevilkår, Overdrevet overarbejde.

Forslag til undervisningsplan

2. lektion

Hvad gør læreren?

- Læreren starter timen med at spørge åbent, hvad menneske- og arbejdstagerrettigheder er, og lave en kort brainstorm. Læreren kan vælge at vise denne video, der forklarer, hvad menneskerettigheder er, for en ungdomsgruppe: <https://www.youtube.com/watch?v=XrSB-W6p3Bmw>
- Læreren introducerer derefter eleverne til begrebet moderne slaveri (se side 15). Læreren kan vælge at vise denne video fra FN's arbejdsorganisation ILO: <https://www.youtube.com/watch?v=sOHq0MIN3PY>
- Læreren inddeler nu eleverne i fire grupper. Hver gruppe skal læse én af de fire artikler i Tema 1 og Tema 2 i elevmaterialet på side 8-19 i elevmaterialet.
  - Kaffe dyrket under slavelignende og livsfarlige forhold solgt i Danmark
  - Luksuskaffe bliver plukket af små børn
  - Befriet fra slavelignende forhold
  - Tvangsarbejde på kaffeplantager
- Læreren forklarer, at målet med gruppearbejdet er, at eleverne har diskussioner, hvis hovedkonklusioner, de skal fremlægge kort for klassen efter gruppearbejdet.
- Læreren spørger eleverne, om de mener, at forbrugs- og smagsoplevelser bliver anderledes af, at man har viden om, at ens varer produceres under de forhold, de læste i artiklerne. Klassen har en fælles diskussion om hvorfor.
- **Læreren introducerer elevernes hjemmearbejde.** Som hjemmeopgave til lektion 3.-4. skal eleverne interviewe deres forældre om deres forbrugsvalg og prioriteter. Formålet med hjemmeopgaven er, at eleven kan forklare sine forældre, hvad han/hun har lært, og at det kan igangsætte en diskussion i hjemmet om forbrug og bæredygtighed.

Læreren lader eleverne arbejde med at lave en spørgeguide.

Forslag til Interviewguide:

- Hvor kommer den kaffe I køber fra?
- Hvad går du/I op i, når du køber kaffe?
- Hvad ved du/I, om måden den kaffe du køber bliver produceret på?
- Hvilken betydning har det for dig/jer, hvordan din/jeres kaffe produceres?
- Hvad er din/jeres reaktion på, at mange af de mennesker, der plukker din/jeres kaffe, lever under moderne slaveri?
- Ændrer det din smagsoplevelse, når du får kendskab til, at arbejderne, der plukker din/jeres kaffe, får krænket deres menneskerettigheder?

Hvad gør eleverne?

- Eleverne forklarer med egne ord, hvad de mener, at menneskerettigheder er.
- Eleverne bliver inddelt i fire grupper. Eleverne læser én af de fire artikler i Tema 1 og Tema 2 på side 8-19 i Elevmaterialet.
  - Kaffe dyrket under slavelignende og livsfarlige forhold solgt i Danmark
  - Luksuskaffe bliver plukket af små børn
  - Befriet fra slavelignende forhold
  - Tvangsarbejde på kaffeplantager
- Efter at have læst teksten går eleverne i grupper og diskuterer artiklens indhold. Hver gruppe udvælger og skriver fire hovedpunkter fra artiklen ned, som de derefter kort præsenterer for resten af klassen.
- Eleverne reflekterer og sætter ord på, om de mener, at deres egen forbrugs- og smagsoplevelser bliver anderledes af, at de får viden om de dårlige forhold, deres varer bliver produceret under.
- Eleven skal inden interviewet udarbejde en spørgeguide med tre spørgsmål om forældrenes forbrugsvalg, derefter skal eleven interviewe en eller begge sine forældre. Eleven skal skrive svarene ned, som skal præsenteres for klassen i lektion 3-4 af forløbet.

I Guatemala nægter mange plantageejere at betale arbejderne løn, før hele kaffehosten er overstået. Arbejderne kan derfor ikke forlade plantagerne. Det er ulovligt og tegn på tvangsarbejde

3. - 4. Lektion

Forslag til lektionsplan

Formål med lektionen og øvelserne

Formålet med lektionen og øvelserne er, at eleverne udvider deres forståelse af bæredygtighed, og at de bliver bekendt med begrebet samfundsansvar samt reflekterer over eget ansvar som forbruger.

Eleverne erfarer, hvor svært det kan være at finde konkret viden om vores forbrugsprodukter og følge vores fødevarer fra jord til bord. Eleverne får en forståelse for, hvorfor det er vigtigt, at tage kritisk stilling til eget forbrug.

Lektionens tema: Bæredygtigt forbrug: Hvem har ansvaret?

Baggrundsviden for temaet

Historisk rids

I 1980'erne begyndte det internationale samfund at stille sig kritisk overfor den negative påvirkning, som den globale udvikling viste sig at have på natur og mennesker. Derfor nedsatte FN Verdenskommissionen for Miljø og Udvikling, der i 1987 afleverede rapporten "Vores fælles fremtid" til FN's Generalforsamling. Rapporten satte for alvor begrebet bæredygtig udvikling på den internationale dagsorden. I rapporten understreger kommissionen, at den daværende globale udvikling var uacceptabel og ikke-bæredygtig for hverken menneskelivet eller naturen. Kommissionen beskrev bæredygtig udvikling således:

"En bæredygtig udvikling er en udvikling, som opfylder de nuværende behov uden at bringe fremtidige generationers muligheder for at opfylde deres behov i fare."

I dag forbinder mange stadig bæredygtighedsbegrebet med miljø og klima. Men FN's bæredygtighedsbegreb er mere holistisk og integrerer både sociale og økonomiske aspekter. Social bæredygtighed lægger vægt på den menneskelige faktor. Det betyder, at eksempelvis virksomheder som absolut minimum skal respektere menneskerettigheder samt sikre, at deres forretninger ikke bidrager til at fastholde mennesker i fattigdom. Økonomisk bæredygtighed kan f.eks være, at en virksomhed betaler skat i det samfund, hvor virksomheden gør forretning og dermed bidrager til en positiv økonomisk udvikling.

Under to procent af prisen i supermarkedet går til kaffeplukkeren

Fra kaffen bliver plukket på en brasiliansk plantage, til den ender i din kaffekop, har den været igennem mange led. Kaffen er blevet forarbejdet og ristet, og den har ofte bevæget sig igennem flere mellemhandlere. Andelen af slutprisen fordeler sig forskelligt i varekæden fra land til land, men det Internationale Handelscenters (ITC) udgivelse om kaffehandel, *The Coffee Exporter's Guide*, anslår, at omkring 80 procent af den pris, som kaffe sælges for i butikkerne, går til kafferisterne og detailkæder. Danwatchs udregninger af, hvordan prisen på brasiliansk kaffe udvikler sig fra kaffeplantagen til butikken, viser, at kun under to procent af den slutpris, kunden betaler, havner i kaffearbejdernes lommer. Se bilag 3 på side 29 for at se et eksempel på fordeling af fortjenesten på kaffehandlen.

En kaffearbejder samler de tørrede kaffebønner, som nu er klar til at blive pakket.

Samfundsansvar

Men hvem har ansvar for, at produkterne på supermarkedshylderne bliver produceret bæredygtigt og under ordentlige forhold, der ikke skader mennesker og miljø? Og hvis ansvar er det, at de mennesker, der producerer vores fødevarer, får ordentlige lønninger?

Virksomheders samfundsansvar, også kaldet CSR (Corporate Social Responsibility), er de konkrete hensyn og aktiviteter, som en virksomhed foretager sig for at beskytte miljøet, sikre gode arbejdsforhold og bidrage positivt i de samfund, de arbejder i. CSR handler om, hvordan virksomheder håndterer sociale, miljømæssige og etiske udfordringer i overensstemmelse med internationalt anerkendte principper for samfundsansvar og konventioner for arbejdstagerrettigheder og miljø.

At bygge skoler, hospitaler eller støtte lokalsamfundet med ekstra services er ikke CSR. CSR handler ikke om, hvordan virksomheder bruger deres

profit. CSR handler om, hvordan virksomheder skaber deres profit.

CSR kan deles op i fire områder:

1. Menneskerettigheder
2. Arbejdstagerrettigheder
3. Miljø
4. Anti-korruption

FN har opstillet en række internationale anerkendte principper inden for disse fire områder, som virksomheder kan forpligte sig til at leve op til. Principperne er beskrevet i FN's Retningslinjer for Menneskerettigheder og Erhvervsliv og i FN's Global Compact.

Sporbarhed

Når en virksomhed producerer en vare eller dele af den, har virksomheden ansvar for, at man kan følge dens rejse fra start til slut. Det kalder man for sporbarhed i varekæden. Sporbarheden er muligheden for, at forbrugere og myndigheder kan spore og følge en fødevarer gennem alle

Global Compact siger:

- Virksomheder bør sikre, at de ikke medvirker til krænkelse af menneskerettighederne.
- Virksomheder bør opretholde for eningsfriheden.
- Virksomheder bør støtte udryddelsen af alle former for tvangsarbejde.
- Virksomheder bør støtte effektiv afskaffelse af børnearbejde.
- Virksomheder bør afskaffe diskrimination, når det gælder arbejds- og ansættelsesforhold.

Retningslinjer for Menneskerettigheder og Erhvervsliv siger:

FN's Retningslinjer for Menneskerettigheder og Erhvervsliv blev enstemmigt vedtaget af FN's Menneskerettighedsråd i juni 2011. Retningslinjerne siger at:

- Staterne har pligt til at respektere, beskytte og håndhæve menneskerettighederne.
- Virksomhederne har pligt til at overholde gældende love og respektere menneskerettighederne.
- Alle borgere skal have mulighed for at klage til myndigheder, hvis deres rettigheder bliver krænket.

produktionsled. Et sporbarhedssystem sikrer, at man kan lave et sikkert og afgrænset tilbagetræk af produkter i tilfælde af mistanke om sundhedsmæssige problemer eller at kunne pege på, hvor i produktionen arbejdstagerrettigheder og menneskerettigheder ikke bliver overholdt.

Sporbarhed er ifølge FNs Global Compact: "Evnen til at identificere og spore historien, distributionen, placeringen og anvendelsen af produkter - dele og materialer, for at sikre pålidelighed i opfyldelsen af krav om bæredygtighed i områder som menneskerettigheder, arbejdskraft (herunder sundhed og sikkerhed), miljø og anti-korruption."

Har forbrugerne et ansvar?

Ansvar for at sikre, at vores fødevarer bliver produceret under ordentlige forhold er dog ikke alene virksomhedernes ansvar. Ekspert i samfundsansvar siger, at det er et samspil mellem virksomheder, regeringer og forbrugerne.

Formand for Forbrugerrådet Tænk og bestyrelsesformand i Danwatch Fonden, Vagn Jelsø, har ét overordnet råd til de danske forbrugere, når det kommer til kaffe: Køb certificeret kaffe.

"Forbrugeren skal have meget simple pejlemærker at gå efter i hverdagen. Der er jo heldigvis ét: Køb Fairtrade. Det er til at håndtere, når jeg kl. 17 skal handle og er dødtræt. Så ved jeg, at der i hvert fald er grænser for, hvor slemt det kan være", siger Vagn Jelsø.

Fairtrade er en ordning, der arbejder for at skabe ordentlige løn- og arbejdsforhold for bønder og arbejdere i Afrika, Asien og Syd- og Mellemerika. Se bilag 1 på side 26-27 for at se en oversigt over mærkningsordninger, som Forbrugerrådet Tænk anbefaler, og som kan hjælpe forbrugerne med at spore fødevarernes oprindelse og de vilkår, som de er produceret under.

Forslag til undervisningsplan

3.-4. lektion

Til denne lektion skal læreren medbringe fire poser kaffe eller fire valgfri fødevarerprodukter (kaffe, ris, dåsetomat, tøndåse). Tom emballage er fin, men det er vigtigt at varedeklarationen er synlig og kan læses af eleverne.

Hvad gør læreren?

- Læreren starter timen med at bede eleverne huske tilbage på forløbets første to lektioner og beskrive de problemstillinger, de behandlede.
- Læreren beder eleverne sætte ord på, hvordan det var at løse opgaven med at interviewe deres forældre. Eleverne præsenterer interviewsvarene.
- Læreren introducerer eleverne for begreberne bæredygtighed og samfundsansvar, som er beskrevet på side 19-20. Definitioner findes også i Elevmaterialet side 7 og 21, hvor de er forklaret til målgruppen. Læreren viser eleverne animationsvideoen 'Hvad er samfundsansvar?', som findes her <https://www.danwatch.dk/samfundsansvar/>.
- Derefter inddeles eleverne i grupper. Hver gruppe skal læse én af artiklerne:
  - Ekspertter guider: Køb kaffe etisk
  - Arbejder på certificeret plantage: "Man kan tale med plantageejerer"
- Artiklerne findes i Elevmaterialet under tema 3 på side 21-28. Grupperne skal diskutere artiklernes indhold og formulere de 3 vigtigste pointer, som de kort skal præsentere for klassen. Læreren bruger artiklerne som udgangspunkt til en diskussion om hvem, der har ansvar for at de mennesker, der producerer vores fødevarer, ikke bliver udnyttet. Er det statens, virksomhedernes eller forbrugernes ansvar? Læreren præsenterer eleverne for, hvad de internationale retningslinjer siger.
- For at forbrugere kan få indsigt i hvorvidt, deres varer produceres bæredygtigt, og at virksomhederne lever op til deres samfundsansvar, skal deres varer være sporbare.
- Læreren introducerer eleverne for begrebet sporbarehed, som er beskrevet på side 20 og i Elevmaterialet side 25. Læreren viser eleverne videoen 'Hvad er sporbarehed?', som findes på <https://www.danwatch.dk/sporbarehed/>.

Hvad gør eleverne?

- Eleverne forklarer med egne ord, hvad de gennemgik i forløbets første to lektioner.
- Eleverne præsenterer deres hjemmeopgave og interviewsvar fra forældreinterviewet.

- Eleverne læser én af artiklerne:

- Ekspertter guider: Køb kaffe etisk
- Arbejder på certificeret plantage: "Man kan tale med plantageejerer"

Artiklerne findes på side 21-28 i Elevmaterialet (10 minutter).

- Eleverne går i grupper (samme som i tidligere lektion) og diskuterer artiklernes indhold. I gruppen finder de tre vigtigste pointer i artiklerne, som de skriver ned og præsenterer for resten af klassen.

- Nu skal eleverne selv undersøge sporbarhed i varekæder. Inddel eleverne i grupper. Læreren kan vælge at brede diskussionen til andre produkter end kaffe. Det er dog vigtigt, at eleverne får udleveret et produkt (evt. kun emballage), hvor de kan læse varedeklarationen. Læreren giver et af de medbragte produkter til hver gruppe og beder eleverne bruge 20 minutter på at undersøge varekæden for produktet.
- Efter gruppearbejdet samler læreren klassen og beder dem fremlægge deres research. Læreren runder præsentationen af gruppearbejdet af med en diskussion om, hvorfor det er problematisk, hvis der ikke findes sporbarhed i den måde, vores varer bliver produceret, og hvorfor det er et problem, hvis virksomheder ikke ved, hvor deres vare kommer fra, og hvordan de er fremstillet.
- Rund hele forløbet af med en perspektiverende diskussion af problematikken.

Forslag til mulige diskussionsemner til at runde hele forløbet af med.:

1. Mange virksomheder lover deres forbrugere, at de overholder reglerne, men når der bliver fundet krænkelse i deres varekæder, har det sjældent store konsekvenser for virksomhederne. Diskuter med eleverne hvilke konsekvenser, de mener, det burde have for virksomheder, hvis de ikke overholder reglerne (bøder og lignende).
2. Kaffeplukkernes lønninger er meget lave sammenlignet med den høje pris, som forbrugerne betaler for en pose kaffe i butikkerne. Hvem er ansvarlig for, at kaffeplukkerne opnår en fair andel af den relativt høje pris, kaffen koster i butikkerne?
3. Mange argumenterer for, at selvom det ikke er godt, at fattige arbejdere bliver udnyttet af virksomheder, er det bedre, at de har et arbejde og en indkomst, end at de ikke har et arbejde. Diskuter dette argument med eleverne.
4. For 100 år siden var forholdene for danske arbejdere meget ringe, og de var ikke beskyttet af overenskomster og rettigheder. I dag har vi væsentligt bedre arbejdsforhold end tidligere, hvorfor?

- Eleverne undersøger sporbarhed i varekæder med udgangspunkt i det produkt, læreren giver hver gruppe. Øvelsen går ud på, at eleverne skal finde så meget information om produktet som muligt og undersøge, om de kan finde ud af, hvilke konkrete forhold produktet er produceret under.
- Eleverne læser varedeklarationen, og i grupperne diskuterer eleverne, hvad varedeklarationen fortæller dem om varens ophav, hvorefter eleverne skal finde flere informationer om varen. De kan for eksempel søge på internettet, ringe til en supermarkeds kæde, der forhandler mærket, til importøren eller til producenten af varen. Eleverne skal kortlægge alle de forskellige led og skrive dem ned, så de til slut kan fremlægge deres research for resten af klassen
- I den afsluttende perspektiverende diskussion skal eleverne formulere holdninger og handlingsforslag til en bæredygtig udvikling. De skal drage fra deres generelle viden og holdninger til samfundsproblematikker.

Evalueringsfase

Kaffebønnerne i din kaffekop kan stamme
fra plantager med gældsslaveri

Lærer og elever evaluerer forløbet

Under og efter forløbet evalueres elevernes læringsudbytte både af eleverne selv og af læreren. Denne vurdering foretages på baggrund af læringsmål og tegn på læring.

Elevernes argumentationer/frømlæggelser under evalueringsfasen kan afspejle elevernes refleksioner over dem selv som globale forbrugere, samt hvad bæredygtighed, socialt ansvar og etik i forhold til produktionen betyder for dem. Eleverne redegør for, hvorvidt de har fået nye perspektiver på deres forbrug.

Tal også om hvilke elementer i undervisningen eleverne fandt henholdsvis interessante og/eller problematiske. Da formålet med forløbet er, at eleverne forholder sig og tager kritisk stilling til bæredygtighed, socialt ansvar og etik i den globale fødevareproduktion og forbrug, er målet, at den enkelte får sat dette i perspektiv til eget forbrug. Forløbet er derfor undervisningsdifferentieret, da enhver øget refleksion over eget forbrug og madvalg vil være en del af målopfyldelsen.

Mærkningsordninger

Mærkningsordninger kan hjælpe forbrugerne med at spore fødevarernes oprindelse og de vilkår, som de er produceret under. Samtidig kan mærkningsordninger vejlede forbrugeren til at tage valg, der passer til deres behov og ideologier.

Forbrugerrådet Tænk anbefaler 16 mærkninger, som forbrugeren kan holde øje med, når de handler. Forbrugerrådet Tænk oplyser og vejleder danskerne til at træffe valg om deres daglige forbrug.

De 16 mærker er

Anbefalet af Dyrenes Beskyttelse: Kød og æg fra godkendte producenter kan få mærket.

e-mærket: Webshops, der løbende bliver kvalitetstjekket af e-mærkets jurister, kan få E-mærket.

ASC: Fisk fra fiskeopdræt, der lever op til en række kvalitetskrav for bæredygtig og miljøvenlig drift, kan få mærket.

EU-Blomsten: Shampoo, balsam, sæbe og en lang række miljøvenlige rengøringsprodukter kan få EU-Blomsten.

Astma-Allergi Danmark

Den Blå Krans: Plejeprodukter og rengøringsartikler uden allergifremkaldende stoffer kan få mærket.

EU's økologimærke: Alle økologiske fødevarer, der færdigpakkes i EU, skal mærkes med EU's økologimærke.

Det økologiske spisemærke: Spisesteder kan få det økologiske spisemærke, hvis mellem 30-100 procent af deres mad og drikke er økologisk.

Fairtrade mærket: Varer, som er produceret under bæredygtige handelsforhold, kan få Fairtrade mærket.

FSC-mærket: FSC-mærket findes på træprodukter, hvor der er fokus på ansvarlig skovhugst.

Nøglehullet: Madvarer, der er et sundere valg end tilsvarende madvarer inden for samme varegruppe, kan få nøglehullet.

Fuldkornsmærket: Produkter som mel, brød, morgenmadsprodukter og pasta med et højt indhold af fuldkorn kan få mærket.

Smiley: Alle virksomheder, der sælger, producerer og håndterer mad, skal have en smiley, som viser i hvilken grad virksomheden efterlever fødevarereglerne.

GOTS-mærket: GOTS mærket finder du på økologisk og bæredygtigt tøj og tekstiler.

Svanen: Svanemærket bliver givet til non-food produkter, der lever op til en række miljøkrav.

MSC-mærket: Vildtfangede fisk og skaldyr, der lever op til en række kvalitetskrav, kan få mærket.

Ø-mærket: Økologiske fødevarer i Danmark, der er produceret efter EUs økologiregler, kan få mærket.

Mærkningsordninger for kaffe

Ø-mærket: Kaffe, der er produceret efter EU's økologiregler, kan få mærket.

Rainforest Alliance: Rainforest Alliance fokuserer på effektiv produktion, bevarelse af dyreliv, forbedring af arbejdsforholdene og forbyder desuden anvendelsen af bestemte pesticider. En kaffepose behøver dog kun indeholde 30 procent certificerede bønner, for at kunne modtage mærkningen.

Kaffe, der er produceret under bæredygtige handelsforhold, kan få Fairtrade mærket.

UTZ: er et af de største programmer for bæredygtig kaffe- og kakaoproduktion i verden. UTZ har fokus på bæredygtige produktionsmetoder, forbyder bestemte pesticider og indeholder et sporingssystem, så man kan følge kaffen fra den plukkes, til den står på butikshylderne.

EU's økologimærke: Alle økologiske fødevarer, der færdigpakkes i EU, skal mærkes med EU's økologimærke.

Andre mærker

KRAV: Den svenske mærkning KRAV, der også kan findes på produkter i danske supermarkeder, stiller krav til, at virksomhederne ikke anvender tvangsarbejde, ikke diskriminerer og giver arbejdere ret til at samle sig og kæmpe for deres rettigheder.

Hvem tjener

på kaffen

Kaffeplukkere

I Brasilien bliver kaffeplukkere betalt pr. 60 liters kaffesæk, de fylder med kaffebær. Under høsten i sommeren 2015 fik de arbejdere, Danwatch interviewede: 14-25 kr. pr. 60 liters kaffesæk med friske kaffebær (33,6 kg). Det svarer til 1-1,8 kr. for et kg. ristede kaffebønner.

Plantageejere

På plantagerne vaskes, tørres og forarbejdes kaffebærerne til grønne kaffebønner, som plantageejeren videresælger til mellemhandlere og kaffeeksportører. De plantageejere, Danwatch interviewede i sommeren 2015, fik 713-849 kr. pr. 60 kg. kaffesæk med grønne kaffebønner. Det svarer til 14-17 kr. pr. kg. ristede kaffebønner.

Kaffeimportører

Kaffevirksomheder køber råkaffe fra Brasilien via kaffeeksportører. Kaffen bliver handlet på børserne i New York og London, hvor priserne bliver fastlagt. I juli 2015 var gennemsnitsprisen for den mest almindelige brasiliansk kaffetype 22,50 kr. pr. kg. ristede kaffebønner.

Pris i butikken

Kaffevirksomheder sorterer, rister, blander og pakker kaffen, så den kan sælges på butikshylderne. Kafferistere er dygtigere til at riste forskellige slags kaffebønner, så de får samme smag. Det betyder, at de ofte blander kaffebønner fra mange egne af verden i en produkt. Kaffe er ikke underlagt lovkrav om angivelse af oprindelsesland, derfor kan det være svært som forbruger at finde ud af, hvor ens kaffe stammer fra. Til dette priseksempel har Danwatch valgt Rød Gevalia, som består af bønner fra Colombia og Brasilien, og som sælges for 95,90 kr. kiloet.

I dette priseksempel udgør kaffeplukkerens løn pr. kilo ristet kaffe altså blot 1-1,8 kr. af de 95,90 kr., som forbrugeren betaler for kaffen. Kaffeplukkerens løn udgør altså under 2 procent af slutprisen.

Om Danwatch

Danwatch er et dansk uafhængigt medie og researchcenter, der udgiver undersøgende journalistik om globale forhold i offentlighedens interesse. Danwatch dokumenterer virksomheders og staters internationale aktiviteter, forretninger og deres virkninger på mennesker og natur. Danwatch fokuserer særligt på menneskerettigheder, miljø og social ansvarlighed i et globalt perspektiv.

Danwatch undersøger blandt andet produktionsvilkår for vores fødevarer som kaffe, ris, vanilje, peber, majs, tun, tigerrejer, soja, palmeolie og tomater mm. Ved at følge varekæderne for almindelige fødevarer har Danwatch dokumenteret, at menneskerettighedskrænkelser som tvangsarbejde, børnearbejde, jordtyveri, sultelønninger og ulovligt brug af pesticider finder sted dagligt i global fødevarereproduktion.

Danwatch har en grundlæggende tro på, at undersøgende journalistik kan skabe forandring gennem oplysning. Det forpligter os til at formidle vores arbejde til en bred læserskare, heriblandt unge, der i dag er globale forbrugere fra en tidlig alder. Formålet med Danwatchs undervisningsmateriale er at skabe og fremme diskussioner og refleksioner i de danske klasselokaler om de direkte forbindelser mellem elevernes daglige forbrug og globale problematikker såsom krænkelser af menneskerettigheder og miljø.

På www.danwatch.dk kan du læse vores undersøgelser og på www.danwatch.dk/undervisning finder du undervisningsforløb, der er baseret på læringsmålstyret undervisning og de forenklede fælles mål. Her finder lærere og elever også Danwatchs interaktive læringsunivers, hvor eleverne kan dykke ned i specifikke varer og/eller lande for at undersøge de udfordringer, der er forbundet med produktionen af velkendte varer.